

LA FORMACIÓ EN PRIMERS AUXILIS PSICOLÒGICS I EMERGÈNCIES EN EL TÍTOL DE GRAU EN PSICOLOGIA

Ferran Lorente Gironella

Psicòleg consultor d'emergències

felogi@telefonica.net

Sílvia Font Mayolas

Departament de Psicologia

Universitat de Girona

Esperança Villar Hoz

Departament de Psicologia

Universitat de Girona

Resum

En el nou marc universitari que dibuixa l'adaptació de les titulacions a l'Espai Europeu d'Educació Superior, es proposa que el títol de grau en Psicologia acabi la carrera amb les competències bàsiques mínimes d'ajut psicològic que li permetin fer front a situacions d'emergència inesperades i reaccionar de manera professional sense empitjorar la situació o perjudicar l'estat de les víctimes, i amb un mínim de seguretat en allò que ha de fer o, al menys, en allò que no ha de fer. Es considera que hauria de tenir, com a mínim, el mateix nivell de formació que tenen altres col·lectius que habitualment es troben implicats en una emergència (personal sanitari, bombers, voluntaris, etc.) per tal que no es trobi en inferioritat de condicions pel que es refereix a la manera de proporcionar primers auxilis psicològics a víctimes. Es proposa un programa formatiu en el títol de grau en Psicologia.

Resumen

En el nuevo marco universitario que dibuja la adaptación de las titulaciones al Espacio Europeo de Educación Superior, se propone que el titulado de grado en Psicología acabe la carrera con las competencias básicas mínimas de ayuda psicológica que le permitan enfrentarse a situaciones de emergencia inesperadas y reaccionar de manera profesional sin empeorar la situación o perjudicar el estado de las víctimas, y con una mínima seguridad en lo que debe hacer o, por lo menos, en lo que no debe hacer. Se considera que debería tener, como mínimo, el mismo nivel de formación que tienen otros colectivos que habitualmente se encuentran implicados en una emergencia (personal sanitario, bomberos, voluntarios, etc.) con el fin de que no estén en inferioridad de condiciones en lo referente a la manera de proporcionar primeros auxilios psicológicos a víctimas. Se propone un programa formativo para el título de grado en Psicología.

Introducció

Les situacions d'emergència són malauradament un fenomen freqüent al món. En alguns casos aquestes situacions són fruit principalment de fenòmens naturals com ara un terratrèmol, una inundació o una erupció volcànica, i el volum de persones afectades pot arribar a ser tan gran com els aproximadament 300.000 morts resultants del tsunami del desembre de 2004 al Pacífic. Són catàstrofes que sovint venen marcades per determinades situacions geogràfiques que poden incidir en què, des del nostre país, les contemplem com a llunyanes: és el que alguns autors han anomenat percepció d'invulnerabilitat (Weinstein, 1989)

En altres ocasions, les situacions d'emergència tenen una relació directa amb els comportaments humans. Per exemple, un vaixell manipulat per tal de poder incrementar el nombre de passatgers s'enfonsa a l'estany de Banyoles i causa morts i ferits entre un grup de turistes francesos l'any 1998. Un altre exemple és l'atemptat terrorista a l'estació d'Atocha de Madrid amb quasi 200 morts i nombrosos afectats l'any 2004. O bé, l'esfondrament de pisos al

barri de Carmel de Barcelona com a conseqüència de les obres d'una nova línia de metro l'any 2005. Són situacions que també afecten a un grup però que es donen a una major proximitat geogràfica. En aquests casos, la nostra percepció de vulnerabilitat es pot veure incrementada.

Encara podem parlar d'un tercer tipus de situació d'emergència: aquell que implica un nombre reduït de persones en comparació amb les anteriors però que proporcionalment es dona amb major freqüència. En són exemples: patir un accident de trànsit, perdre algú significatiu, ser víctima d'una agressió o d'un robatori, els intents d'autolisi, els atacs de pànic, entre d'altres.

Aquest ampli ventall de situacions evidencia la necessitat de formació en coneixements i estratègies bàsiques d'intervenció en l'àmbit de les emergències per part dels estudiants de psicologia (Gutiérrez, 1999). És a dir, com ha d'actuar un llicenciat en psicologia si una persona del seu entorn manifesta un atac de pànic, per exemple?. Actualment, els plans d'estudis per a l'obtenció de la llicenciatura en Psicologia no inclouen entre les seves assignatures troncales continguts específics sobre la intervenció psicològica en emergències. Els alumnes, de manera aïllada, estudien les emocions, l'estrès, les diverses tècniques d'intervenció però no es dona una integració en el marc de les situacions d'emergència ni una pràctica que faciliti l'automatització de les estratègies bàsiques d'actuació. Aquesta formació només s'ofereix a nivell de tercer cicle i en són exemples el "Curs d'Especialista Universitari en Psicologia d'Emergències, Urgència i Catàstrofes" de la Universitat de Múrcia (2005) o el "Curs de Postgrau de Psicologia d'Urgències i Emergències" que organitza el Col·legi Oficial de Psicòlegs de Madrid (2005). En algunes universitats la intervenció psicològica en catàstrofes s'ha treballat en forma de crèdits de lliure elecció. Una carència formativa d'aquest tipus resultaria inconcebible en altres àmbits com, per exemple, seria el cas dels primers auxilis mèdics.

Sorgeix així una curiosa paradoxa, mentre els autors més reconeguts de la intervenció en crisi, com ara Slaikou (1996), insisteixen en la necessitat de formar en primers auxilis psicològics al personal professional vinculat a les emergències (bombers, policies, sanitaris, etc.), els llicenciats en psicologia no reben en el seu currículum formatiu una preparació sistemàtica al respecte, ni tan sols una formació bàsica que els permeti actuar en cas d'una emergència inesperada, proporcionant primers auxilis psicològics a les víctimes sense empitjorar la situació i amb prou seguretat i convicció de que allò que fan és adequat o, com a mínim, no és perjudicial. Tot i que algunes universitats presenten en els seus programes formació en intervenció en crisi, generalment es tracta del que Slaikou defineix com a segona fase, és a dir, la intervenció en crisi pròpiament dita, més apropiada per al despatx i situada temporalment dies més enllà de l'incident. Difícilment, doncs, podem qualificar-la com a primers auxilis amb una utilitat real en la fase aguda dels incidents crítics.

Alguns models formatius en primers auxilis psicològics en situacions d'emergència

En una situació d'emergència intervenen habitualment moltes persones entre personal sanitari, policies, bombers, voluntaris, etc. Aquests col·lectius necessiten preparació específica en primers auxilis psicològics, encara que la realitat actual al nostre país és desigual pel que fa a aquest tipus de formació. Disposem tanmateix d'algunes publicacions que apunten quines serien les necessitats formatives bàsiques de diferents professionals i voluntaris que actuen en situacions d'emergències i que poden servir com a primera aproximació del que podria ser un programa de mínims per a la formació dels titulats de grau en Psicologia.

Un model pioner al nostre país és el desenvolupat pel Grup per a l'Estudi Psicosocial de les Emergències (GEPSE), adreçat a la formació de bombers, mossos d'esquadra i personal sanitari de Catalunya (Lorente, Subirá i Vacas, 1998). Aquest programa formatiu proposa els continguts que apareixen resumits a la taula 1.

Es tracta d'una formació força completa si tenim en compte que entre les funcions policials en una situació d'emergència, per citar només un exemple, no són prioritàries les d'assistència i acompanyament psicològic a les víctimes sinó que han d'atendre altres tasques com l'accessibilitat de l'ajut, els controls de tràfic, evitar perturbacions de l'ordre públic, la identificació de cadàvers, la informació, la protecció de persones i bens, entre d'altres (López Muga, 1997).

Taula 1. Continguts bàsics de la formació psicològica de bombers, policies i personal sanitari aplicada a situacions d'emergència a l'Escola de Bombers i Seguretat Civil de Catalunya (Lorente, Subirà i Vacas, 1998).

Unitat didàctica	Continguts
1. El context psicosocial de les emergències.	El caràcter social de les emergències; Les característiques psicosocials de les emergències; Les respostes socials davant les emergències; El pànic: mite o realitat?; El context organitzatiu; L'escenari i els rols de les situacions d'emergència.
2. Atenció psicològica a les víctimes; El personal d'intervenció: actuants i víctimes.	L'estat de les víctimes; Atenció psicològica a les víctimes; Suïcidi.
3. Riscos psicològics associats a la tasca de bomber/policia.	Anàlisi situacional d'una intervenció. L'estrès propi. Presa de consciència de la pròpia fragilitat psicològica. L'incident crític, el burn-out i la fatiga de compassió
4. La gestió del propi estrès.	Tècniques cognitives, tècniques de relaxació. El debriefing.

Pel que fa a la formació dels voluntaris, Duch, Fortuño i Lacambra (1997) plantegen incloure un mòdul de psicologia en els cursos d'emergències amb l'objectiu de dotar aquest col·lectiu de "recursos i tècniques per afrontar situacions estressants i detectar possibles símptomes que poden portar a una actuació ineficaç o desencadenar una patologia" (p. 32). Aquests autors proposen un programa formatiu complementari de la formació sanitària, estratègica, o d'altre tipus, que habitualment ja tenen els voluntaris. Concretament, plantegen la necessitat d'una formació comuna a totes les persones que intervenen en aquest tipus de situacions (Protecció civil, bombers, Creu Roja, etc.), adreçada a assolir dos objectius bàsics, "actuar amb més seguretat i eficàcia i prevenir l'aparició de conseqüències psicològiques negatives per a l'intervinent:

- Adquirir habilitats socials bàsiques de comunicació.
- Adquirir estratègies per a una intervenció efectiva amb les víctimes i familiars.
- Conèixer i identificar les diferents manifestacions de l'estrès.
- Adquirir tècniques que permetin identificar en l'intervinent els símptomes de l'estrès.
- Adquirir tècniques de control de l'estrès" (p. 33).

En la mateixa línia, Pérez Martín (2001) proposa una formació mínima dels voluntaris en habilitats per a la relació d'ajut -suport, escolta i orientació de la persona afectada, d'acord amb les següents pautes d'actuació: Presència i acompanyament a afectats directes i familiars; transmetre a l'afectat la seva disponibilitat a ajudar-lo; possibilitar el relat d'esdeveniments, pensaments i sentiments; proporcionar un lloc tranquil i segur; escolta activa; ajudar a normalitzar determinades reaccions; facilitar informació útil; identificar necessitats; Orientació davant la confusió i l'atordiment.

Un format més breu és el proposat per Lorente (2002a) per a l'entrenament urgent d'intèrprets que es veuen implicats en una situació d'emergència. Aquesta no és una situació infreqüent tenint en compte que turistes i immigrants "degut al seu desconeixement de l'entorn geogràfic i social, resulten fàcilment víctimes de tot tipus d'emergències... A més, el seu grau d'indefensió i desemparament és elevat, atès que les seves xarxes de suport social es troben en el país de procedència" (p. 4). En aquesta situació la utilització d'intèrprets de vegades és imprescindible i es fa necessària una formació urgent d'aquest col·lectiu. Lorente proposa un programa breu (30 a 60 minuts) que inclou els següents punts:

- Introducció: s'expliquen els motius de l'entrenament.
- Clarificació del seu rol i què s'espera d'ells: el tipus de traducció que s'espera, quina ha de ser la seva actitud, el tipus de comunicació amb les víctimes.
- Objectius del psicòleg: s'explica a l'intèrpret la tasca de suport psicològic.

- Reaccions. L'ansietat: es tracta d'exposar de manera breu i didàctica quin tipus de símptomes probablement experimentaran i la forma de gestionar-los.
- Estratègies d'afrontament:
 - Focalització en la tasca.
 - Respiració abdominal.
 - Autoinstruccions.
 - Visualització (sobretot *flash* d'imatges evocadores de relax o agradables)
 - Debriefing: s'informa a l'interpret de la necessitat d'un procés de desactivació quan s'acabi la intervenció.

Proposta d'un programa formatiu mínim per als titulats de grau en Psicologia

Quines son les circumstàncies en què un llicenciat en psicologia pot trobar-se enfrontat a la necessitat d'utilitzar coneixements específics de primers auxilis psicològics? Expressat de forma breu, diríem que sempre que es trobi enfront d'una persona victimitzada o implicada d'una o altra manera en un incident crític. Existeixen diverses classificacions, algunes d'elles exhaustives, com ara la de Taylor (1987), però totes poden resumir-se a efectes pràctics en tres:

- Primera categoria o víctimes directes de l'incident.
- Segona categoria, inclou les persones que han presenciat la victimització, també familiars i amics de la víctima.
- Tercera categoria, els membres dels serveis d'emergència (bombers, sanitaris i policies) que han estat en contacte amb la víctima.

Cal diferenciar els conceptes de crisi personal i incident crític; així, una crisi és una resposta de disrupció en l'homeostasi psicològica de l'individu, en la que fallen els mecanismes d'afrontament habituals tendents a reinstaurar l'equilibri. Això va acompanyat de tot un seguit de conseqüències conductuals, emocionals i cognitives i somàtiques per a la persona. En canvi, el concepte d'incident crític és el d'un esdeveniment estressor que pot, o no, provocar una resposta de crisi en alguns individus (Flanery i Everly, 2000). Observi's la diferència, ja que intervenir sobre la situació d'incident crític implica una acció eminentment preventiva no adreçada exclusivament als "traumatitzats", la qual cosa té múltiples conseqüències en la intervenció.

En aquest context es fa palès que el psicòleg intervinent necessita:

- 1) Una idea clara de l'estat psicològic de la víctima:
 - De quines són les respostes immediates, és a dir, les respostes peri-traumàtiques típiques: físiques, emocionals, cognitives i conductuals.
 - De com se li ha trencat (o pot trencar-se) un món fet de certeses. Ja que se li poden esfondrar les fal·làcies de invulnerabilitat i la creença en la solidaritat humana més primària. L'estudiant ha de conèixer la importància de que això no passi per com afectaria la recuperació endarrerint-la o fins impossibilitant el retorn a l'asseradora rutina quotidiana.
 - Les respostes dissociatives enfront el trauma com ara el shock psicològic, l'amnèsia, la desrealització i la despersonalització, destacant la rellevància predictiva d'aquestes respostes.
 - La victimització secundària, quan i com es produeix, i com evitar-la.
 - Situacions concretes com ara les respostes físiques i psicològiques associades, com ara els accidents físicament traumàtics i el seu correlat neuropsicològic.
- 2) Saber com atansar-hi:
 - El rol del psicòleg enfront d'incidents crítics.
 - L'empatia i els seus límits.
 - Els mecanismes d'identificació i riscos que comporten.
 - L'escolta activa.

- 3) Conèixer les tècniques pròpiament dites de primers auxilis:
 - Donar identitat i control intern de l'entorn, informació.
 - Estratègies d'intervenció adreçades a poblacions concretes.
 - Per Estats psicològics.
 - Respostes histriòniques.
 - Respostes d'agitació.
 - Respostes de desorientació.
 - Per moment del cicle vital.
 - Nens i mares.
 - Ancians.
 - Per trastorns concrets.
 - Trastorns Psicòtics, depressius, maníacs.
 - Discapacitats.
 - Drogodependents (al·lucinògens, depressors, estimulants).
- 4) Conèixer les característiques particulars de situacions concretes o casos especials:
 - Pèrdues significatives, inici del dol.
 - Intents autolítics.
 - Violacions i abusos.
 - Estrangers.
 - Pèrdues materials significatives.
- 5) Saber gestionar el propi estrès:

Quan intervé amb víctimes, el psicòleg no deixa d'estar, ell mateix, en risc d'esdevenir subjecte de victimització; per aquest motiu ha de conèixer com gestionar:

 - El propi estrès i l'estat antagònic de relaxació.
 - La desactivació de grups mitjançant tècniques específiques com ara el debriefing.
- 6) Precisa també coneixements propis de la psicologia social relacionats amb:
 - Els fenòmens grupals.
 - La comunicació.
 - L'organització ambiental.
- 7) Coneixements ètics i legals.

Aquest programa reflecteix el que, en termes generals, ja s'està fent en la formació dels paraprofessionals del món de les emergències (bombers, policies i sanitaris) a Catalunya, i respon a una intervenció de tipus secundari (Lorente, Subirà i Vacas, 1998). És a dir, hi ha una intervenció primària adreçada al salvament físic de la víctima -aquest és l'objectiu central de l'intervinent- i, només de forma paral·lela i en segon terme, aquest es planteja protegir l'equilibri psicològic de la víctima.

Pensem que a un titulat de grau en psicologia se li podria demanar un nivell més d'intervenció, atès que la seva tasca pot superar els primers auxilis, entrant en el camp més propi de la intervenció en crisi, que té com a objectius (Flannery i Everly, 2000):

- Avaluació psicològica de l'estat de la víctima i de la resposta de la víctima davant l'incident. L'estudiant hauria de conèixer, entre d'altres, com utilitzar el Protocol d'Avaluació Inicial de Víctimes Directes (PEIVD, Lorente, 2003).
- L'estabilització, és a dir aturar l'escalada del distrès.
- Mitigar els símptomes i signes aguts d'aquest distrès.
- Restaurar el funcionament adaptatiu independent i, si això no es possible, facilitar l'accés a un altre nivell d'assistència.

Dit d'una altra manera, la intervenció en crisi estaria centrada en recolzar, potenciar i assessorar a la víctima en els seus esforços d'adequació psicològica i afrontament de les noves situacions i demandes que van sorgint arrel dels canvis produïts per l'incident o, com diuen Fernández i Rodríguez (2002), "...el objetivo general de la intervención en crisis es facilitar que el paciente sea capaz de establecer un nuevo modo de funcionamiento psicológico, interpersonal i social en el que pueda poner en juego sus capacidades para garantizarse el

acceso a los necesarios aportes físicos, sociales y emocionales en su nueva situación" (pàg. 27). De gran interès en aquest context és el concepte de resiliència, entesa aquesta com la capacitat de l'individu per afrontar i remuntar les situacions potencialment traumàtiques (Inbar, 2001).

Una part important dels coneixements necessaris ja els rep l'estudiant de psicologia al llarg del seu currículum acadèmic, com ara l'estudi de l'estrès i els seus mecanismes, el dol o la relaxació, la qual cosa no exclou un breu repàs d'aquests temes emmarcant-los en el nou programa d'aprenentatge específic de les emergències. D'altres coneixements precisaran ser inclosos en la programació, com ara els diferents enfocaments de la intervenció en crisi, centrats en la fase aguda de la mateixa i que donin una breu aproximació teòrica al tema.

Costarà destriar el que es intervenció en crisi del que es intervenció en catàstrofes o en emergències, ja que la literatura no distingeix massa. En qualsevol cas hem de saber que les respostes individuals sempre es veuran augmentades en la seva intensitat, efectes i conseqüències quan major sigui el nombre de persones afectades.

Referents teòrics de la formació

Inclourem breument en aquest apartat alguns referents teòrics bàsics de la intervenció en situacions d'emergències, no tant amb la intenció de fer una revisió bibliogràfica com d'aportar alguns elements d'anàlisi que s'haurien de contemplar en un hipotètic programa adreçat a titulats de grau en Psicologia. Hem triat, sobretot, referents d'utilitat pràctica.

Tots els autors forans i autòctons (Slaikeu 1990, Rubin i Bloch 2001, Fernández i Rodríguez, 2002, De Nicolas et al., 2000, Robles i Medina, 2002) coincideixen en esmentar com a referent fonamental Caplan i la seva interpretació, en sintonia amb la psicologia del desenvolupament d'Erikson, de les crisis vitals circumstancials com a interrupció i manca d'aportaments bàsics, que poden ser reinstaurats i que, per tant, obren la porta a la intervenció i la prevenció primerenques. Karl Slaikeu (1996), d'altra banda, ha estat durant anys una de les poques referències en castellà presents en la intervenció en crisi. A banda del seu innegable interès, aquest és un dels motius de que el seu acrònim CASIC (Afectiu Somàtic Interpersonal i Cognoscitiu), referit als subsistemes de les modalitats de personalitat, sigui utilitzat per molts dels psicòlegs d'emergències espanyols.

D'especial interès són els treballs de Lilibradge i Klukken, esmentats per Rubin i Bloch (2001), en els quals apareix el concepte de continuïtat dilatació-constricció, el qual dona una excel·lent pauta de com orientar la intervenció.

Arribats a aquest punt considerem important reivindicar la figura i obra de Emili Mira i López (1944), al qual podem considerar sense cap dubte l'antecedent més clar, a Catalunya i a l'estat espanyol, de la intervenció psicològica en incidents crítics. És de destacar la seva insistència en la proximitat temporal i espacial de l'assistència psicològica a les víctimes, així com les seves descripcions de la simptomatologia postraumàtica.

Si bé als EE.UU. el model hegemònic d'intervenció en crisi és la metodologia de intervenció del *Critical Incident Stress Management* (Flannery i Everly, 2000), a l'Estat espanyol existeixen diferents maneres d'entendre la intervenció, des de un enfocament clínic, social, des de la pròpia psicologia de les emergències o bé des de models de síntesi biopsicosocial. A Catalunya la intervenció en incidents crítics parteix d'un marc general (Lorente 2002b) que entén la víctima com abocada a unes tasques que generen, alhora, unes tasques subsidiàries en el psicòleg intervingent:

- Facilitació.
- Acompanyament.
- Educació.
- Organització ambiental.
- Seguiment

Així, el procediment d'intervenció passa per:

- Una primera avaluació de la situació (no de l'individu).
- Una definició temptativa del propi rol en el cas concret.
- Una proposta d'intervenció (facilitació i acompanyament) a la víctima.
- Protegir a la víctima (de la burocràcia, dels *media*...) per tal d'evitar la seva revictimització.

- Un acompassament a les demandes subjectives i necessitats objectives de la víctima, amb un respecte exquisit per la llibertat de decisió i autonomia de la víctima, potenciant en tot moment la seva resiliència i ajudant a resituar el lloc de control en l'individu.
- Una avaluació de la resposta de l'individu enfront l'incident.

En cap cas es pot obviar el risc real de victimització vicària del propi psicòleg intervinent, que va més enllà del que seria un estrès puntual; ens estem referint al que coneixem per fatiga de compassió.

No sempre la intervenció es farà en una situació puntual, ja que poden donar-se situacions de desbordament dels recursos regulars, per aquest motiu pot ser indicada l'exposició del "Model Europeu de Recolzament Psicosocial en situacions d'Emergència Massiva" (Seynaeve 2001) que dona un marc general a la intervenció en desastres d'una certa entitat.

Finalment, els aspectes pràctics de la intervenció en pèrdues humanes, com ara el procés legal indefugible que regula aquestes situacions, són indispensables si es vol treballar amb un mínim coneixement.

El marc curricular de la formació en emergències dels titulats de grau en psicologia

Segons el Reial Decret 55/2005 (BOE, 2005a), seguint el procés de construcció de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) iniciat amb la Declaració de Bolònia de 1999, el nou sistema de titulacions universitàries es basarà en dos nivells anomenats Grau i Postgrau. El primer nivell o Grau "*comprenderá enseñanzas básicas y de formación general, junto a otras orientadas a la preparación para el ejercicio de actividades de carácter profesional*" (pàg. 2843). És a dir, es tracta d'un graduat professionalitzador i, en conseqüència, entre d'altres competències, el graduat en psicologia hauria de ser capaç de donar resposta a una situació d'emergència o, com a mínim, saber com actuar per tal de no empitjorar la situació o perjudicar les víctimes.

El Reial Decret 56/2005 (BOE, 2005b) proposa que els estudis de segon nivell o Postgrau tenen com a finalitat "*la especialización del estudiante en su formación académica, profesional o investigadora y se articulan en programas integrados por las enseñanzas conducentes a la obtención de los títulos de Máster o Doctor*" (pàg. 2847). Aquest podria ser el cicle en el qual l'estudiant interessat en la Psicologia de les Emergències aprofundís per a convertir-se en especialista d'aquest àmbit.

El camí cap a l'EEES representa el trencament del contracte lliçó-apunts-examen-crèdits per convertir-lo en autoestudi-tutoria-treball-avaluació-satisfacció (Gairín, 2003). El crèdit europeu ja no és una mesura de durada temporal de les classes impartides pel professor sinó una unitat de valoració del volum de treball total de l'alumne, expressat en hores, que inclou tant les classes teòriques com pràctiques, el temps dedicat a l'estudi i a la preparació i realització d'exàmens. Aquest plantejament comporta un model educatiu centrat en l'aprenentatge dels estudiants i no en la docència dels professors (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2003).

L'assoliment de "competències" pren un paper clau en l'organització dels estudis de Grau i Postgrau (Tuning, 2002). Les competències "*representen una combinació dinàmica d'atributs en relació a coneixements, habilitats, actituds i responsabilitats, que descriuen els resultats de l'aprenentatge d'un programa educatiu o el que els estudiants són capaços de demostrar al final d'un procés educatiu*" (pàg. 1). Es poden classificar en bàsiques o generals (comuns a diferents titulacions) i específiques (relacionades directament amb l'àrea d'estudi).

Des de l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (AQU, 2005) es proposa el perfil de formació del psicòleg a nivell de Grau. A continuació realitzem una selecció d'aquells fonaments científics, habilitats i competències que considerem que es veurien implicats en la formació bàsica en Psicologia de les Emergències (taula 2). Es tracta d'una selecció de continguts mínims, tot i que considerem que es podrien incloure també altres coneixements i competències relacionades, per exemple, amb les bases psicobiològiques de les funcions psicològiques, la psicologia de l'educació o la psicologia de les organitzacions, entre d'altres.

Taula 2. Coneixements i competències a desenvolupar en un programa formatiu en Psicologia de les emergències, d'acord amb el perfil del títol de grau en Psicologia proposat per l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (AQU).

Formació	Competències
Fonaments científics	<ul style="list-style-type: none">- Coneixement des principis i els procediments d'avaluació i intervenció psicològica.- Coneixement dels camps d'aplicació de la psicologia i els coneixements necessaris per incidir-hi i per promoure la qualitat de vida en els individus, grups i organitzacions en els diferents contextos: l'escolar, clínic i de la salut, el treball i organitzacions, i el comunitari.
Habilitats	<ul style="list-style-type: none">- <i>Detecció de necessitats:</i><ul style="list-style-type: none">- Saber analitzar les demandes i les necessitats de persones, grups o organitzacions en diferents contextos.- Establir les prioritats, les metes i els objectius de la intervenció.- <i>Avaluació:</i><ul style="list-style-type: none">- Formular i contrastar hipòtesis sobre les demandes i les necessitats dels destinataris.- <i>Intervenció, mediació i tractament:</i><ul style="list-style-type: none">- Identificar les variables (individuals, ambientals, etc.) que poden influir en una intervenció i detectar els signes de resistència al canvi.- Aplicar els mètodes o les estratègies recollides en el pla d'intervenció, d'acord amb els objectius establerts, en els contextos rellevants per al servei demanat.- Respondre i actuar de manera adequada i professional, tenint en compte el codi ètic i deontològic de la professió, en tots i cadascun dels processos d'intervenció.- <i>Comunicació professional:</i><ul style="list-style-type: none">- Redactar informes sobre els resultats de l'avaluació, la intervenció o el servei demanat.
Competències genèriques	<ul style="list-style-type: none">- <i>Professionals:</i><ul style="list-style-type: none">- Aplicació crítica i reflexiva dels seus coneixements, habilitats i valors en els diferents llocs de treball que ocupi.- Que pot considerar diferents perspectives sobre els temes o problemes que treballi, avaluar-los d'una manera crítica, fonamentar les conclusions i prendre decisions.- Acceptació, integració i elaboració de les crítiques sobre la seva actuació professional.- Comprensió de les limitacions de la perspectiva d'anàlisi psicològica del comportament humà i capacitat per incorporar-hi aportacions conceptuals i tècniques d'anàlisi pròpies d'altres disciplines.- Que pot adaptar-se a l'entorn, la tasca o el context, afrontar noves tasques i responsabilitats, i generar processos de canvi.- <i>Desenvolupament personal i professional:</i><ul style="list-style-type: none">- Planificar i organitzar les estratègies i accions necessàries per al desenvolupament de l'actuació professional.- <i>Interpersonals:</i><ul style="list-style-type: none">- Comunicar-se eficaçment i efectivament en els diversos contextos socials i culturals.- Ser sensible a les necessitats i expectatives dels altres, als contextos i a la influència que s'hi exerceix.- Reconèixer, comprendre i respectar la complexitat de la diversitat multicultural.- Aconseguir les condicions necessàries per a una comunicació efectiva i una bona relació d'ajuda i suport.- Treballar en equip i de manera compromesa amb el grup de treball.- <i>Instrumentals:</i><ul style="list-style-type: none">- Comunicar-se adequadament tant de manera oral com escrita.

L'Agència Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (ANECA) (2005), en el seu disseny de Pla d'Estudis i Títol de Grau en Psicologia, proposa 10 matèries amb els continguts comuns obligatoris (troncalitat). El fonaments científics, habilitats i competències genèriques abans esmentats podrien ser treballats principalment dins les matèries d' Processos psicològics, Avaluació i diagnòstic psicològic, Bases socials de la conducta, Diversitat humana, personalitat i psicopatologia i Intervenció i tractament psicològic.

Taula 3. Coneixements i competències a desenvolupar en un programa formatiu en Psicologia de les emergències, d'acord amb el perfil del títol de grau en Psicologia proposat per l'Agència Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (ANECA).

Processos psicològics (30 crèdits: 750 hores-treball de l'alumne)	
<i>Continguts formatius mínims</i>	<i>Fonaments científics</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Atenció. Percepció. Motivació. Emoció. Aprenentatge. Memòria. Pensament. Llenguatge. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conèixer les funcions, característiques i limitacions dels diferents models teòrics de la psicologia. ▪ Conèixer les lleis bàsiques dels diferents processos psicològics. ▪ Conèixer els processos i etapes principals del desenvolupament psicològic al llarg del cicle vital en els seus aspectes de normalitat i anormalitat. ▪ Conèixer els fonaments biològics de la conducta humana i de les funcions psicològiques.
Avaluació i diagnòstic psicològic (19 crèdits: 475 hores-treball de l'alumne)	
<i>Continguts formatius mínims</i>	<i>Fonaments científics</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Psicometria. Models, tècniques i instruments d'avaluació psicològica. Diagnòstic psicològic. Avaluació neuropsicològica. Avaluació de programes i intervencions en diferents contextos. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conèixer diferents mètodes d'avaluació, diagnòstic i tractaments psicològics en diferents àmbits aplicats de la Psicologia. ▪ Conèixer els diferents camps d'aplicació de la Psicologia i tenir els coneixements necessaris per incidir i promoure la qualitat de vida en els individus, grups, comunitats o organitzacions en els diferents contextos: escolar, clínic i salut, treball i organitzacions, i comunitari.
Bases socials de la conducta (16 crèdits: 400 hores-treball de l'alumne)	
<i>Continguts formatius mínims</i>	<i>Competències de coneixement</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Psicologia social. Psicologia dels grups. Psicologia del treball i de les organitzacions. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conèixer les funcions, característiques i limitacions dels diferents models teòrics de la psicologia. ▪ Conèixer els principis psicosocials del funcionament dels grups i de les organitzacions.
Diversitat humana, personalitat i psicopatologia (16 crèdits 400 hores-treball de l'alumne)	
<i>Continguts formatius mínims</i>	<i>Fonaments científics</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Psicologia de la personalitat. Psicopatologia. Psicologia de les diferències humanes. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conèixer les funcions, característiques i limitacions dels diferents models teòrics de la psicologia. ▪ Conèixer els fonaments biològics de la conducta humana i de les funcions psicològiques.
Intervenció i tractament psicològic (19 crèdits: 475 hores-treball de l'alumne)	
<i>Continguts formatius mínims</i>	<i>Fonaments científics</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Models i tècniques d'intervenció i tractament psicològic. Psicologia Clínica. Intervenció Psicosocial. Intervenció Psicoeducativa. Psicologia de la Salut. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Conèixer diferents mètodes d'avaluació, diagnòstic i tractaments psicològics en diferents àmbits aplicats de la Psicologia. ▪ Conèixer els diferents camps d'aplicació de la Psicologia i tenir els coneixements necessaris per incidir i promoure la qualitat de vida en els individus, grups, comunitats o organitzacions en els diferents contextos: escolar, clínic i salut, treball i organitzacions i, comunitari.

La proposta d'incloure els continguts del programa de formació en emergències dins el programa de les matèries troncales del pla d'estudis no exclou la conveniència de garantir l'existència d'un espai formatiu propi que faciliti la integració dels continguts impartits en diferents assignatures i permeti automatitzar les estratègies bàsiques d'intervenció. Aquest espai podria ser el marc d'una assignatura obligatòria (preferentment, per tal de garantir la formació de tots els estudiants), una assignatura optativa, o bé un mòdul específic del pràcticum que integri els aprenentatges previs i la formació pràctica. En algunes universitats ja s'inclouen en el pràcticum mòduls formatius de caràcter obligatori, com pot ser, per exemple, el mòdul de formació deontològica o podria ser, també, el mòdul de formació en primers auxilis psicològics en situacions d'emergència.

La metodologia per a l'aprenentatge de les competències d'intervenció en situacions d'emergència dels titulats de grau en psicologia

Quant a la metodologia docent, les característiques de les situacions d'emergències i les demandes emocionals que apareixen durant la intervenció fan necessària una formació teòrico-pràctica ben equilibrada que inclogui la possibilitat d'experimentar, de manera simulada o virtual, les mateixes demandes d'una situació real. Juntament amb les explicacions teòriques i la lectura de documentació bibliogràfica, es podrien proposar:

- El modelat de bones pràctiques d'intervenció en diferents situacions d'emergència per part d'experts.
- La utilització d'escenificacions –amb la possibilitat de gravar-les en vídeo- que duen a terme els propis estudiants, o actors i actrius contractats amb aquesta finalitat, en les que es simulen diferents situacions d'emergència a les que els alumnes han de respondre. Aquesta pràctica permet una explicació prèvia de la situació (a la manera de presentació d'un cas, es dona a l'alumne la informació habitual que tindria en una emergència i les instruccions sobre el què s'espera d'ell/a), la actuació pràctica de l'estudiant i la valoració posterior de la intervenció per part de les "víctimes", dels companys i del professor o expert. S'aconsegueix l'assaig i la discussió de formes d'actuació adequades i l'automatització de conductes que probablement serien difícils d'executar en una situació de bloqueig emocional si no han estat prèviament entrenades.
- A mig o llarg termini, la utilització de sistemes de realitat virtual. Encara que poc habituals entre nosaltres, aquests sistemes han estat posats en pràctica per De Leo et al. (2003) per les seves avantatges, com ara la possibilitat d'entrenar les habilitats de presa de decisions o les respostes per superar les barreres psicològiques sense riscos (Osca, 2004). El sistema està funcionant a Itàlia, en el centre d'emergències de San Martino, i presenta diferents escenaris que simulen diferents situacions d'emergència, introdueix elements inesperats a la simulació i controla el nivell de dificultat.
- El treball en equip que possibiliti l'aprenentatge dels processos de comunicació i coordinació entre diferents tipus de professionals o persones intervinents en una emergència o l'observació i l'anàlisi dels processos de presa de decisions (Osca, 2004). Normalment la intervenció en una emergència requereix la presa de decisions en situacions estressants, amb informació ambigua, nivells alts d'incertesa i sobrecàrrega emocional. En aquest sentit, es disposa actualment de referents teòrics que, malgrat haver estat desenvolupats en altres contextos geogràfics, poden orientar la formació dels estudiants de Psicologia (Dundas, 2002, Pigora, Barshatzky, Kerrigan i Murphy, 2002, Schaafstal, Johnston i Oser, 2001, Horey i Gonos, 2003).
- La formació a distància, mitjançant sistemes informàtics multimèdia.
- El disseny d'exercicis pràctics en els que l'estudiant podria entrevistar alguna persona del seu entorn proper que hagi experimentat alguna situació de crisi i analitzar com va reaccionar i allò que va ajudar la persona a superar la situació, allò que va ser-li útil en aquells moments.

- L'observació dins les sales d'urgències dels hospitals. Es tractaria d'una mena de permanències del estudiants que farien, bàsicament, tasques d'observació dels estats d'ànim i de les respostes dels familiars de les víctimes, de les respostes del personal sanitari, dels sistemes d'organització i coordinació dels equips de treball en situació d'emergència, etc.
- Alguns autors proposen també l'entrenament d'estudiants sobre el terreny en una situació d'emergència (Beeber i Miles, 2001). Particularment, tenim dubtes que es tracti d'una bona opció per a la formació dels titulats de grau.

Es tracta, en definitiva, de que el titulat de grau en Psicologia acabi la carrera amb les competències bàsiques mínimes d'ajut psicològic que li permetin fer front a situacions d'emergència inesperades i reaccionar de manera professional sense empitjorar la situació o perjudicar l'estat de les víctimes, i amb un mínim de seguretat en allò que ha de fer o, al menys, respecte d'allò que no ha de fer, evitant la frustració personal i els sentiments de culpa que podrien derivar-se de no saber com actuar i el malestar per la formació rebuda a la universitat. Hauria de tenir, com a mínim, el mateix nivell de formació que tenen altres col·lectius que habitualment es troben implicats en una emergència (personal sanitari, bombers, voluntaris, etc.) per tal que no es trobi en inferioritat de condicions pel que es refereix a la manera de proporcionar primers auxilis psicològics a víctimes i controlar el propi estrès davant d'aquestes situacions.

Referències bibliogràfiques

Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (2005) (en premsa). *Libro blanco. Título de Grado en Psicología*. Accesible a http://psicologia.usal.es/acreditacion/LB_psico/Info_prop.pdf (consulta 28 de febrer de 2005).

Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (2005) (en premsa). *Llibre blanc. Títol de Grau en Psicologia*.

Beeber, L. S. i Miles, M. S. (2001). Turning danger into opportunity: Teaching psychiatric nursing in the aftermath of a disaster. *Issues in Mental Health Nursing*, 22, 533-548.

BOE (2005a). Ministerio de Educación y Ciencia. Real Decreto 55/2005 de 21 de enero, por el que se establece la estructura de las enseñanzas universitarias y se regulan los estudios oficiales de Grado, *BOE*, 21, 2842-2846.

BOE (2005b). Ministerio de Educación y Ciencia. Real Decreto 56/2005 de 21 de enero, por el que se regulan los estudios universitarios oficiales de Postgrado, *BOE*, 21, 2846-2851.

Colegio Oficial de Psicólogos de Madrid (2005). Curso de Postgrado de Psicología de Urgencias y Emergencias. Accesible a <http://www.copmadrid.org/detalle> (consulta 11 de febrer de 2005).

De Leo, G., Ponder, M., Fato, M., Thalmann, D., Magnenat-Thalmann, N., Bernanao, F. i Beltrame, F. (2003). A Virtual Reality System for the training of volunteers involved in Health Emergency Situations. *CiberPsychology and Behavior*, 6, 267-274.

Duch, M. L., Fortuño, C. i Lacambra, V. M. (1997). Apoyo psicológico: formación e intervención con el voluntariado en desastres. *Papeles del Psicólogo*, 68, 30-33.

Dundas, J. W. (2002). Critical incident management: Command and control integration. *Campus Law Enforcement Journal*, 32 (2).

Flannery, R. B. i Everly, G. S. (2000). Crisis Intervention: A Review. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2, 119-125.

Gairín, J. (2003). El profesor universitario en el siglo XXI. A C. Monereo, i J.I. Pozo (Eds.), *La universidad ante la nueva cultura educativa*. Madrid: Síntesis.

Gutiérrez, L. (1999). La presencia de psicólogos ya se considera como un recurso humano más en una gestión eficaz de la catástrofe. *Revista de Protección Civil*, 1. Accesible a <http://www.proteccioncivil.org/revispc1/rpc01> (consulta 10 de gener de 2005).

Horey, J. i Gonos, G. (2003, maig). Scenario development and evaluation tools for public safety teams. Paper presented at the 14th International Conference and Exhibition for Training, Education and Simulation, London, UK. Accesible a http://www.calib.com/home/work_samples/files/ScenarioDevelopmentandEvaluationTools2.pdf (consulta 28 de febrer de 2005).

Inbar, J. (2001). Reacciones de la población ante situaciones extremas. Psicología aplicada a la gestión de riesgos y catástrofes. Conferencia virtual sobre teoría y práctica de las ciencias sociales en situaciones de riesgos catastróficos. CEISE.

López Muga, M. (1997). Formación del policía para situaciones de emergencias. *Papeles del Psicólogo*, 68, 34-36.

Lorente, F. (2002a). Programa de entrenamiento urgente para intérpretes. *Cuadernos de Crisis*, 1, 4-8.

Lorente, F. (2002b). La práctica de la intervención psicológica en catástrofes” Curs monogràfic, no publicat.

Lorente, F. (2003). El Protocolo de Evaluación Inicial de Víctimas Directas (PEIVD). *Cuadernos de Crisis*, 2, 4-11.

Lorente F., Subirá A. i Vacas M. (1998). Atenció psicològica a les víctimes, A EBSCC, Manual d'emergències i suport sanitari. Barcelona: Escola de Bombers i Seguretat Civil de Catalunya –EBSCC-.

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (2003). *La integración del sistema Universitario Español en el Espacio Europeo de Enseñanza Superior, Documento-Marco*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

Mira i Lòpez E. (1944). La psiquiatría en la guerra. Buenos Aires: Editorial Médico-Quirúrgica.

Oscá, A. (2004). ¿Qué puede ofrecer la Psicología del trabajo y de las organizaciones a la intervención en catástrofes? *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 20, (1), 5-8.

Pérez Martín, D. (2001). Voluntariado en la Cruz Roja. Prestando ayuda. Programa de apoyo psicológico para afectados por las situaciones críticas. *Intervención Psicosocial*, 10, 151-156.

Pigora, M. A., Barshatzky, K. Kerrigan, M. i Murphy, H. (2002). A task-based approach to training, evaluating, and simulating WMD response behaviors. *Proceedings of the 24th Annual Interservice/Industry Training Systems and Education Conference*, Orlando, FL.

Rubin, B. i Bloch, E. L. (2001). *Intervención en crisis y respuesta al trauma*. Bilbao: Desclée de Brouwer.

Schaafstal, A. M., Johnston, J. H. i Oser, R. L. (2001). Training teams for emergency management. *Proceedings of the 24th Annual Interservice/Industry Training Systems and Education Conference*, Orlando, FL (publicat a *Computers in Human Behavior*, 17 (5-6), 615-626).

Seynaeve, G. (2001). *Psycho-Social Support in situations of mass emergency. A Ministry of Public Health. European Policy Paper concerning different aspects of psychological support and social accompaniment for people involved in major accident disasters*. Brussel-les: Ministry of Public Health.

Slaikeu K. A. (1996). Intervención en crisis. Manual para práctica e investigación. Mèxic: El Manual Moderno.

Taylor, A. J. W. (1987). A taxonomy of disasters and their victims. *Journal of Psychosomatic Research*, 535-544.

Tuning (2002). Tuning.Educational Structures in Europe. Accesible a <http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/educ/tuning/tuning-es.html> (consulta 25 de febrer de 2005).

Universidad de Murcia (2005). Curso de Especialista Universitario en Psicología de Emergencias, Urgencias y Catástrofes. Accesible a <http://www.um.es/epp/cursos/0405IIEUemergencias.htm> (consulta 10 de gener de 2005).

Weinstein, N. D. (1989). Effects of personal experience on self-protective behavior. *Psychological Bulletin*, 105, 31-50.